

Ohar bat hasi baino lehen: nire sarrera-hitzaldia zubereraz izanen da.

Iparraldeko euskalkien aditu ez izanik ere, Zuberotar ez zaretenak ohartuko zarete ulergarria izanen dela, nire zuberera pixka bat nahasia baita eta ez ere landuenetarik. Zergatik zubereraz eta ez euskara batuaz, gure artean Nafarroa Behereatik, Lapurditik, Hegoaldetik etorri direnik badirela jakinez? Arrazoia argi-argia da: Euskaltzaindiko barne-erregela batek Zuberoako euskaltzain oso bat behar duela erraten baitu. Barne-erregela hori aipatzen dut, 4.1. artikulua hain zuzen: « *Euskaltzain osoek, sortzez edo jatorriz, Euskal Herri guztikoak izan behar dute, euskalki guztiek Euskaltzaindian beren ordezkaria izan dezaten* ». 4.2. artikulua zehazten du: « *Euskaltzainak hautatzeko garaian euskalkien ordezkaritza kontuan hartuko da, banaketa honen arabera: Arabak, bat; Bizkaierak, hiru; Gipuzkerak, hiru; Nafarrerak, hiru; Behenafarrera-Lapurterak, hiru; Zubererak, bat* ».

Beraz Zuberoako euskaltzain berria zubereraz mintza dadila onartuko duzuela uste dut.

Jaun mera,
Euskalzainburu jauna,
Xiberoko haütetsiak,
Euskalzainak, ohorezkoak eta ürgazleak,
Askazi, adiskide eta lagünak
Xiberotar euskalzaleak

Egün hon,

LEHEN-LEHENIK ESKERRAK

Mintzaldi hau hasi beno lehen eskerrak nahi nütuke eman Xiberoan euskara lagüntü, ikertü, erakatsi, biziarazi düener. Dakizüen bezala, ni oroz gainetik lingüista, hizkuntzalaria niz. Euskaldün berria ere molde batez, ni eskolalat joan beno lehen ama zena euskaraz mintzatzen balin bazeitan ere. Haier oroer esker, euskara, ahal bezala, ikasi dü.

Ordüan ene eskerrak Euskaltzaindiari joanen dira ere, Xiberoalat arrajinarazten beinaü edo pürü lehen beno haboro sorterriari lotzen beinaü. Ez güziz korpitzez bena bai, eta hau izigarri inportanta da, bihotzez, gogoaren bidez, Xiberoak, xiberotarrek eta euskalkiak bat egiten beitüe ene ustez.

Ene eskerrak prefosta familiari joaiten dira, ama zenari sortzez mendiarra, Harxurikoa, aita zenari sortzez sohütarra, Aranbeltzeko Etxilartekoa. Etxalte horietan eta beste elibatetan ene argizaleak atzamen düüt tesiaren egiteko, xiberotarraren ikasteko eta ikertzeko, beti prestik ene galtoer ihardesteko.

Ene lehenagokoak xiberotar linguistikan erremestiatü behar düüt ere. Bena lista lüzeegi lizate. Ordüan bai ene ikerlanetan baliatü düütüdanak aipatzen düüt:

Emmanuel Inchauspé kalonjea eta Louis Gèze XIX. mentean, XX.ean Jean Larrasquet, Madeleine de Jauréguiberry ohorezko euskalzaina, gure artean diren Junes Casenave-Harigile ohorezko euskalzaina eta idazle ezinago emankorra, Txomin Peillen euskalzaina, hura ere hain emankor, eta Jean-Louis Davant euskalzaina. Aipatzeko ere Jean Haritschelhar euskaltzainburu ohia Etxahun Barkoxeko idazkiak argian emanbeitütü.

Ene hiru aitzinekoak Xiberoko euskalzain oso gisa horik izan ziren; haier ere eskerrak emaiten deitzet.

Pierre Lhande zalgiztarra lehena izan zen, 1919tik 1957a artino. Nola ez aipa bere 1926ko hiztegia, *Dictionnaire basque-français et français-basque (dialectes labourdin, bas-navarraï et souletin)*, tome I. Orano ere zinez baliagarri da... Bigerrena, Guillaume Epherre altzükütarra izan zen, 1958tik 1974a artino. Eta prefosta Jean-Louis Davant larrabiltarra ürrentzeko, 1975etik 2010a artino. J.-L. Davantek bere sartze-hitzaldia 1976ko agorrilaren 22an egin züan heben berean Maulen. Idazlea, olerkaria, pastoral idazlea, berrikaria... Hainbeste talentü eta jakiteak. Zer desafioa enetzat! Hari esker Euskaltzaindian sartzen niz, euskalzain emeritü beita orai. "Emeritü" kalifikazale hortan bigerren erranahia begiratü behar dügü, geitarzün handiko gizona.

Eta gero topatü dütüdan Xiberoko euskalzaleak: Odette, Margarita eta Allande, Jüje, Allande berriz, Jean-Claude, Maddi, Jakes euskalzain ürgazlea eta besteak.

Ez düt ahatze behar Pariseko Euskal Etxea eta bereziki Sustraiak-Erroak taldea. Hareki euskara batua ikasi düt, zuberobatuaz mintzatzeko azkenean. Hor ez düt seküla ahatzeko lüzez irakasle gisa üken nüan Olivier Aranguren adixkide zena.

Ürrentzeko Paris Descartes Unibertsitateko erakasleak erremestiatü nahi nütüke, eta horien artean ororen gaintetik Christos Clairis erakaslea, ene ikerketa-züendaria izan zena. Horri esker hasi nintzan xiberotarraren ikertzen, lizentzian mintzaje « exotika » baten fonologia behar beigünüan ikertü eta erakutsi, « exotika » frantsesaren etzean prefosta. Eta geroztik plazer hori ez da seküla desagertü, xiberotarraren ikertzea plazer bat beita.

Atx! Baionako Iker zentroko lankideak ez dütü orano aipatü, eta Karmele Rotaetxe, Georges Rebuschi eta Koldo Zuazo erakasleak ez ere! Bena, aski eskerreki eta goatzan hitzaldialat.

EÜSKARAREN BI DIKOTOMIA

Bi dikotomia ikertü nahi nüke zueki. Bi dikotomia horik arren euskaldün berria eta euskaldün zaharra alde batetik, euskalkia eta euskara batua bestetik dira. Haatik hasteko ohar elibat egin dezagün mintzagei horren argitzeko.

1. LEHENIK OHAR ELIBAT MINTZAGEIAREN ARGITZEKO

Zertako haüta bi dikotomia horik?

Zertako euskaldün berria / euskaldün zaharra eta euskalkia / euskara batua dikotomiak haüta ene egünko mintzageitako?

Zeren eta gure euskararen ikusteko moldea egitüratzen beitätü, eta hanitx errepikatzen diren ohiko ikusmolde eta usteetarik at haiekin zer ikertü eta zer entelegatü badügüla uste beitätü.

Bahe horren bidez euskara, euskaldünak ikusten eta epaiten dütüğü. Euskaldünek bere beren mintzajea, beren mintzatzeko moldea eta besteena epaiten dütüe, bena manera batez ere euskaldün ez den Euskal Herriko biztanleriaren parte batek euskara epaiten dü. Ikusmolde bat badüe euskara batuaz edo euskalkiez.

Ordüan bai inportanta da bi dikotomia horien erranahiaren eta pezüaren ontsa ezagützea. Prefosta ez dütüt hemen lüzez begistatüko eta barnatüko. Badakit soziolinguistikaren eta psikolinguistikaren alorretan horietzaz gaüza hanitx erranik izan direla, eta euskaldün denek bena ere Euskal Herrian bizi diren erdaldünek zerbait erraitekorik badüe, aitziniritziak barne. Ikusmolde horiek üsüenik analisi serio gabeko ustekerietan eraikirik dira, hots erran bezala aitziniritzietan.

Azken horik dira hitzaldi honen abiapüntüetarik bat, beste bat ene ebilbide propioa euskal mundüan bizia gainti dateke, haurtzarotik orai artino.

Dikotomia hitza zertako erabil?

Zertako erabil dikotomia hitza eziz eta pare edo binoma hitzak? Alkarreki joaiten diren bi nozioak oposatzen beütütüğü, pare hori moldatzen düen bi geiak. Gü ez bada, opinione püblikoa pürü. Euskaldün berria eta euskaldün zaharra oposatzen dira. Halaber euskalkiak eta euskara batua bürüzbürü ezarten dira.

Logikan, halere, hau da dikotomiaren definizioea: « Kontzeptü baten partekatzea beste bitan, bere headüra osoa tapatzen düenak ». Dikotomia bi nozio ezbardinetan erdiratzen da, kontzeptü osoa argialatzeko. Bena gük heben bi dikotomia horik ez dütüğü ikusiko bi kontrako izatezko eraikidürak bezala, eretzekoak diren bi noziona kilanko kontzeptüak. Aitzitik, ene ustez bakotxa sos baten bi aldeak bezala ikusi behar dütüğü. Alde bat bestea gabe deüs izatez, batak besteareki kontzeptü hori bere osotarzünean entelegatzen lagüntzen gütü. Hots, dikotomia horik kontzeptü bakoitx bat gisa gogoan hartü behar dütüğü.

Sortzarozko eta iraganaren eraginaz

Hitzaldi honen beste abiapüntüetarik bat Pierre Bourdieuren gogoeta eli batetan hartüko düt, gogoetate quadro bezala eta ez ihardesle, berme zientifika gisa. Mintzaldi honek ez beütü bere bürüa zientifika ikusten, teoria batetan eraikirik.

Sortzez gure aüzoa zen soziologa biarnes famatüak 2001eko *Science de la science et réflexivité* libürüan erraiten züan, ützültzen düt: « *Oharmenak, ikusmenak, sinesteak, egürükitzeak, esperantxak denak eta beste, sozialki egitüratüririk eta sozialki balintzatüririk dira* » (185. or.).

Bourdieuren arabera *lege sozial* bat indar düana badüğü; aipatzen düt: « *Sortzarozko güne geografika eta soziala jokülari erabakigarri da gure egitateetan* [gure egün orozko pratiketan erran nezake] » (*ibid.*: 211. or.). Bestelan erranik, gure iragan sozialak bizi orotan eragina badü.

Ikerzaleaz hori emendatzen züan Bourdieuk, ützültzen düt berriz: « *Iragan sozialari lotüririk den esperientzia erabili izaten ahal da ikertzean eta erabili behar da, aitzinetik begistatze kritika zorrotz bati emanik izan balin bada. Iraganarekilako harremana oraialdian indar düana eta « habitus » gisa ari dena sozioanalizatü izan behar da. (...) Sozioanalisiak (...) joküaren entelegatzea ahalbideratzen dü, jokü hori egari edo sofritü orde, eta haboro ere, püntü batetara, erakasperen zombaiten ardieste* » lagüntzen dü (*ibid.*: 218. or.). Hots, eta argiago izateko nahian, erran dezagün gizarte zientzietan ikerzalearen esperientzia propioa baliagarri izan daitekeala.

Beste erregistra batetan eta hitz ezbardinetan euskalzain bat aipa dezaket ere, Bernardo Atxaga idazlea. Beste ikusmolde bat ekarten deigü, besteari lot dezakegüna. *Lekuak* libürüan hau izkiribatzen dü Atxagak: « *eta gainera munduok ez dira izarrak edo planetak, asteroidak edo kometak, baizik eta lekuak, eta ez daude kanpoko hutsune infinitu ilunean bakarrik,*

gehienak gure barruan daude, oroimenean jiraka » (Lekuak: 25-26 or.). Ezagütü dütügün leküen eragipena agerrarazten deigü, molde batez Bourdieuren güne geografika eta sozialarena. « *Nietzschek zioen ez zegoela gertaerarik, interpretazioak baizik* » emendatzen dü Atxagak (Lekuak: 27. or.).

Filosofa edo soziologa izan gabe, ene baitan den mündü hori ere baliatzen düt hitzaldi hontan, ene sentimentüak, ene interpretazionea, sortzarozkoan eta iraganean eraikirik direnak.

Ohar horik kontüan hartzez, ikertü nahi dütüdan bi dikotomietarat joan gitean, ene igaranarekilako harremanetarik mauletar, xiberotar, euskaldün gisa abiatzez. Holaxe, ebilibide pertsonal batetan bermatzez, gure alkarrekilako abentüraren entelegatzen iseatüko niz, erran nahi beita oraiko euskaldünen mintzajea, hots euskara. Jakitüsek parka dizadaela, ez beittüe gaüza handirik ikasiko ene biziko gertakari elibatetarik kanpo.

2. LEHEN DIKOTOMIA - HIZTÜNA: EÜSKALDÜN BERRIA *VERSUS* EÜSKALDÜN ZAHARRA

Euskaldün berria / euskaldün zaharra dikotomia har dezagün lehenik.

Definitzeko irizpidea simple da, simpleegi ?

Euskaldün zaharra da « ama-mintzaje gisa euskara üken düana » edo « lehen mintzaje gisa euskara ikasi düana » ; hau da soziolinguistikak erraiten deigüna. Ez dügü hemen lehen mintzajearen eta ama-mintzajearen arteko ezbardintarzüna hizkatüko. Bena üdüri zait lehen mintzajearen irizpide simple hori ez dela üdüri düan bezain argi. Hori erakutsiko deizüet sarri. Euskaldün berria, aldiz, « beste lehen mintzaje edo ama-mintzaje üken ondoan euskara ikasi düana » da. Kriteria, irizpidea arren da lehen mintzajea zoin izan zen.

Errealitatearen ezbardintarzünaren deskribatzeko, lehen mintzajearen irizpide hori osotzeko, beste kategoria elibat sortü düe soziolinguistek. Euskaldün horrek euskara erabilten düanaren heinean ala ez, « euskaldün berri aktiba », « euskaldün berri pasiba », « euskaldün zahar aktiba » ala « euskaldün zahar pasiba » izan daiteke. Lehen mintzajeak bi balira, euskara eta frantsesa edo espainola, « hatsarreko elebidün aktiba » gүнүke bi mintzajeak erabilten balütü ; « hatsarreko elebidün pasibak » euskara entelaga lezake eta mintzatü ere, bena etxen frantsesa edo espainola erabilten dü. Eta holaxe euskaldün edo erdaldün mota ezbardinak sailkatzen dütüe.

Halerik ere, kategoria ezbardin horik emendatü ere, ama mintzajearen edo lehen mintzajearen irizpidea bera ez da argi. Parka ezadazüe bena ene kasüa hartzen düt. Aitetamak bata besteari xiberotarrez ari ziren, beren sortetxeetan eta askazieki ere. Bena gure aintzinean seküla, gü haurrak, edo bai hitzüngürü bakotx batetan, aharratzeko. Behar ere ez zen üsü agitzen! Noiztenka, aita zena kexatzen zelarik, *zer telepete!*, *gaixo tipula!* edo *zurzuil!* ozen bat igorten züan, eta ontsa konprenitzen gүнүan zerbait oker egin gүнүala. Halere, ene bi anaie gehientzat ez bazen ere, euskara mintzaje arrotz bat zeitan ordüan, soinü harrigarrieki. Zentzügabeko erranaldi horietan, *hafla hafla*, *zirta-zarta*, *truk-truku*, *ziuntaz*, *hapatakaz*, *ala jinjin txoria* edo holakorik entzüten nüanean senditzen nüan nola euskara aberatsa zen, bizi, indartsü... Bena eneki beti frantsesez ari izan ziren, frantsesa ontsa ikasi behar nüala pentsatzez ikasketen kaüsitzeko, lan hon baten ükeiteko, eta beste.

Haatik bada zerbait xüxentü behar düdala, lehen mintzajearen irizpidearen müga agertaraziko düana. Ama zenak erran zeitan ni eskolalat joan beno lehen euskaraz mintzatzen zela eneki. Bena errejentsa zen eta bi urteetan eskolalat joan nintzan. Alta, bi urte altexean hasten gira mintzatzen. Eta enetzat hoik dira erantzünik gabeko galtoak: zoin izan ziren ene lehen hitzak? Eta euskaraz ala frantsesez? Erantzünik gabe izanik ere, onartü behar da lehen mintzajearen

irizpide hori ez dela lehen begikaldün uste genezan bezain zorrotz, uste genezan bezain xüxen. Eüskara izan zen entzün nüan lehen mintzajea, bena heltü bada frantsesa eman nüana. Ordüan, noiztenka, lehen mintzaje entzüna eta lehen mintzaje mintzatüa ezbardin gүнütüke, mintzatzü beno lehen entzüten beitätü. Kronologiak bi lehen mintzaje ezbardin sor dezake, entelegatzeari eta mintzamenari lotürrik.

Orai, beste eüskaldün kategoria bat badügü, eüskara eskolan ikasi düen gazteak, etxen errezebitü ez düenak. Kategoria horrek ere molde batez eüskaldün berria / eüskaldün zaharra dikotomia eztabadan jarten dü. Ikastolako eüskaldün gazte horik berri ala zahar dira? Zentzü hersian eüskaldün berriak dira entzün düen lehen mintzajea frantsesa izan beitzen, Xiberoko kasüan. Bena gero ama-eskolan eüskara entzün eta eman düe eta etxen frantsesa. Oro har, zer dira?

Sosaren bi aldeak: kutx ala pil - Ahalkea ala gabezia

Orai beste gogoeta elibat egin nahi nüke, eüskaldün berri / eüskaldün zahar dikotomia horri lotürrik. Sofrimentüaren bi aldeak deitätü dütüt: ahalkea ala gabezia. Zonbaitentzat lehena, besteentzat bigerrena.

Ahalkea

Nola ez aipa eüskaldün zaharren sofrimentüa, beren mintzajea baliorik gabe zela ikusten züelarik, eskolan sartzeko tenorean baztertzeko zela ikustean. Hareki zoan ahalke gorria aski aipatü izan da, haurtzaroan sortzen da eta bizi osoan bürüko xoko batetan egoiten da üsüenik. Ama zenak kontatzen züan nola eskolalat joan beno lehen bere ahizpa gehienak frantses hitz elibat erakasten zütüan aurrideer, haien aldia jiten zelarik bospasei urteko anaiak edo ahizpak osoki galdürrik ez izan zitean Idauze-Mendiko eskolan.

Kontatzen züan ere nola errejentsa izan ondoan, bigerren Mündüko gerla beno lehen zen ordüan, haurrak eüskaraz errezebitzen zütüan, frantsesa ez beitzakiaen. Haurren lehen lana zen üküztea, noiztenka ere zorrien elkitzea, eta gero bai eskola has zitekean. Bena batbatetan eüskaraz bere leküa galtzen züan. Akademiako gomendioaren betatzez, amak, egünaren bürütik burü, txotx ttipiñi bat, *büxeta* deitzen zena, iganarazten züan ikasleengan. Istorioa ezagüna da. Eüskaraz mintzatzzen zenak *büxeta* errezebitzen züan eta norbait eüskaraz mintzatzzen entzüten bazüan *büxeta* hori emaiten zeion, pünitürrik ez izateko. Egünaren ürrentzean *büxeta* züan azken hori pünitü behar züan.

Zer sentimentü nahasirik üken behar zütüan amak ber egünean ikasleeki ama-mintzajearen baliatzez eta gero horrengatik pünitzez! Behar ere egünko egünetan eüskara eskoletan sartürrik da eta haboro sartüko da, hain segür. Ildo hontan, Xiberoko ikastoletako oraiko arrakasta bozgarri da.

Gabezia

Bena nola ez aipa ere, sosaren, mirailaren beste aldetik, eüskara ez zakien edo ez dakien herritar gazteen edo zaharragoen gabezia. Ikasi nahi edo ikasten düenentzat gaizki mintzatzeko ahalkea. Edo sordei, eüskararen ez jakitea. Aitetamen mintzajeaz, erran nahi beita eüskaraz, gabetürrik. Ezezagün gazteago bateki eüskaldün zahar zonbaiten lehen galtoetarik bat hau izan daiteke: « *Badakik eüskara?* », edo « *Eüskara etxen ikasi düka?* ». Eta arrapostüa, ahapetik, frantsesez da: « Non, malheureusement, mes parents voulaient que j'apprenne bien le français pour faire quelque chose dans la vie » « *Ez zoritxarrez, aitetamek nahi zizüen frantsesa ontsa ikas nezan bizitzean zerbaiten egiteko* ».

Aspaldiko istorioa erranen düzüe, bai bena Xiberoan beste Eüskal Herriko lürraldeetan bezala gizaldi batez edo biz eüskararen transmizioea üküratü züana. Eta bere ondorioak hor dira orano iraüten düenak. Geroa frantsesean zen eta ez eüskaran eta hori, ene ustez, ez da osoki kanbiatü, kanbiatzen hasten balin bada ere. Ene ustez izagarri inportanta da fenomeno horren entelegatzea, bere osotazünean, gogoeta motz elibaten haratago.

Halere, beste gabezia mota izan daitekeela ere ohart gitean, euskaldün zahar zombaitentzat. Euskara batuaren ez ezagützea. Holaxe, ama zenak ez züan deus konprenitzen Euskal Telebistako euskal katean. Euskara ez ikasirik eskolan, beren euskara hon ez dela pentsa dezakee horiek.

Irizpide horren izatea

Hona orai euskaldün berria / euskaldün zaharra ezbardintarzun horri bürüz beste gogoeta bat. Euskaldün zaharra zira, nahi ala ez, halaber euskaldün berria. Euskaldün berriak euskara ikasi dü. Kalitate, izate horrez jabetü da, frantsesez erran ginirio *acquis* dela. Bena nahitaez euskaldün berria ez da seküla euskaldün zaharra izanen. Ordüan izate hori azkenean berezko da ere, frantsesez *inné*. Sortzez, berez, bata ala bestea zidee. Eta gero marka hori ez düzüe elkitzen ahal, zueki badoa sekülakotz, sexüa bezala, larrüaren kolorea bezala...

Zentzü batetan « arrazisma » mota bat ediren ginirio izentatze hortan, hitz hori ontsa joaiten ez bada ere. « Euskaldün berri » erranmoldearen gibelean hierarkia bat leite zombaiten gogoan, ideologia herexa bat pürü. Euskaldün berria egiazko euskaldün ez lizateala, euskaldün ez oso lizateala, euskaraz ez beita ontsa mintzatzen, bere euskarak haurzaroareki edo herri, güne bateki estekarik ez beitü. Ordüan bai, ikusmoldea hau balin bada, estigmatizazionea balin bada, kontüan har dezagün euskaldün berriek indar handiak egin dütüela euskararen ikasteko, euskaldün zaharrek egin ez düena. Behar ere euskaldün zaharretarik haboroena ez da gaitzeste hortan erorten.

Euskararen familia transmisione baratzea – Ikerketa zabal baten beharra

Ama mintzajea haurer ez emaita euskaldün berri / euskaldün zahar dikotomia horri güziz lotürrik da. Ama mintzajearen transmisioeak ala transmisioe eskasak dikotomiaren egilea da. Fenomeno horren arrazuen entelegatzea zinez inportanta da, ene ustez, euskararen geroa segürtatü nahi balin badügü. Konprenitzen balin badügü ontsa zertako gure aitetametarik gehingoak ez düan bere ama-mintzajea eman, euskara transmititzeko zoin balintzak, zoin alteko testüngürüa indarrean eman beharko dütügün argiago zaizkegü.

Prefosta fenomeno hori familia batetan ez da baizik gertatü. Euskal Herri osoan ezagütü da. Halere uste dü Ipar Euskal Herrian bere zernolakoak badütüala Frantziako estatüko ordünko politika- eta gizarte-egoerari lotürrik beitzen. Ez emaita hori gizaldi baktx batez igaran da, prefosta bazter orotan ez ber heinean. Maulen pürü ageri zen, Basabürüan berantago.

Badakigü Frantziako herrialde ezbardinetan bigerren mündüko gerlatik landako urteetan gaüzatü dela, molde ezbardinetan bada ere. Britainian ber fenomeno, erran nahi beita mintzaje propioaren ez emaita, bretua hots, ezagütü da ere eta ber denboran apür edo hanitx, bigerren mündüko gerlatik landa, bietan hogeita hamargerren urteetan. Ordüan, Frantziako ordünko gizarte, ekonomia eta politika-balintzei lotürrik zela erran dezakegü.

Talde langei baten beharra badügü fenomeno hori ontsa entelegatzeko. Ikergei inportanta badügu konprenitzeko nola Frantzian esküaldeetako mintzajeak ordüan eta ez lehenago edo berantago ützirik izan zirela. Erran gabe doa lan talde zabal bat izan behar lizateala, soziolinguistikan, psikolinguistikan bena bai ere ekonomian, soziologian jakintsüak ütztartü behar lütükeana. Ikerketa hori beharrezko da orai kontrako bidea hartü nahi beitügü, eskolan xiberotarraren ikasteaz gain familian mintzajea emanik izan dadin nahi beitügü, transimisionearen arrapiztea hots.

Ildo hontan, Joseba Intxaustiren züendaritzaren pean Euskaltzaindiaren *Joanes Etxeberri* egitasmoa eramaiten düan lan taldeak datü inportantak ekarriko deizgüla pentsa dezakegü.

Hau da desafio berria eskolako ikastearen indartzeaz gain, xiberotarra familiako mintzajea izan dadin Xiberoan, lehen izan zen bezala.

3. BIGERREN DIKOTOMIA - ALKARTE LINGUISTIKA: EÜSKALKIA, XIBEROTARRA *VERSUS* EUSKARA BATUA

Orai arte hiztünari interesatü ginen, eüskaldün bi mota horier. Oraidanik kuadroa « alkarte linguistika » dateke, « komünitate linguistika », eta horrek erabilten düan mintzaje mota. Hau da eüskalkia eta euskara batua dikotomia. Eüskalkia, gure kasüan xiberotarra, komünitate linguistika bati lotürrik da eta Xiberoko eüskaldünen eüskara mota da.

Bigerren dikotomia hori hanitx eztabadatü izan beita, llabürrago nizate. Berriz ere, analisi zientifika eta kontzeptü teoriken bazter üztez, anekdota bat baliatüko dü. Hitzaldi honen bertsio idatzian teoria lantüko dü hobekixe.

Euskara batuaren beharraz

Züen artean balin bada orano deitzen den « euskara batua »ren beharra ikusten ez düanik, hona istorio ttipi bat. Hiruretan hogeigerren urteak dira. Gipuzkoan gira, Azkoitian edo Azpeitian, bigerrenean segürrago. Xiberotar espartüña salerosle batek mila bat erosi behar deio hanko espartüñegile bati. Eüskaldün zela jakitez xiberotarra, aita zena egia erran, eüskaraz hasten da. Besteak, gipuzkoarrak, ez dü deüs entelegatzen, bena eüskara zela konprenitzez hura ere bere eüskaran ari zaio, giputzez. Ordüan xiberotarra, hura ere ezin entelegatüz, espainolez hasten da mintzatzen, gaizki prefosta, Mauleko arrüetan ikasi beitzüan gehienik. Eta holaxe tratüa egin züen.

Zer erakusten deigü anekdota honek? Lehenik, hain hürrün ez diren bi eüskalkidünek ez züela alkar konprenitzen. Ber mintzajea ükenik ere, beste baten beharra üken züela, komünikatzeko mintzajea.

Bigerrenik, alkar konprenitzeko eüskaldünen beharra hau dela, alkarrekilako eüskalki bat edo hobe erranik eüskara mota bat, lürralde, lekü bati lotürrik ez dena. Hau da orai euskara batuak betatzen düan egitekoa. Hatsarrean eüskararen idazteko sortü züen eta ondotik gero eta haboro ahozko eüskara gisa erabili izan da.

Deitzen güntüan « espainolak » gü bezalako eüskaldünak zirela agertü zen, « manexak » ziren bezala. Ondotik, eta behar ere, « hegoaldekoak » erranmoldeak « espainolak » ordaritü dü, Atharratze hegoan balin bada Donostia edo Bilbo beno haboro ere. Izen ordarikatze hortan euskara batuak ere bere eragina üken dü.

Gaüza hanitx erraiteko lizate euskara batuaz eta erranik izan dira. Hau da nik aitzinatüko düdan bat. Deitzen dügün euskara batua, ahozkatürrik denean, bakotxa ez dela, ütxüra hanitxeko dela. Tresna bat da alkar konprenitzeko, eüskaldünek moldatzen düena beren eüskalkiaren arabera bat balin badüe, solaskidearen, testüngüraen arabera. Haütüa simple da, euskara batua ala eüskararik ez. Bestelan, beste eüskalkiak oro ikasi beharko güntüke. Hori ezinezko da, dilektologa edo eüskalzale errabiatü elibatentzat salbü.

Parada da zuetarik ez dakiener jakinarazteko, besteer oritarazteko, xiberotar baten partehartzea euskara batuaren abentüra hortan, Jean-Louis Davantena. 1964ko Baionako bilküretan izan zen. Aste oroz lan egiten züan beste zonbaitekin eta han ordüan ezagützen dügün euskara batuaren lehen ürratsak egin ziren, Txillardegiren büruzagigoan, agorrilaren 29-30eko biltzarrean.

Diglosia Xiberoan ala triglosia?

Azkenean, orai, Xiberoan, gure herriala jileen mintzajeen kontüan ez hartzez, bi, hiru edo lau mintzaje ginirio. Zoin dira?

Lehenik xiberotarra, euskararen hebenko forma mentez mente moldatü zena. Ondoan edo gainen, frantsesa, euskara abantxü jan düana. Behar ere ihardokitzea adelatzen eta indartzen da euskalzaleer, ikastoler, euskal irratier esker, besteak beste. Ondotik, jin berri den bat badügü, batu famatü hori, gero eta haboro sartzen dena ez Xiberoko frantsimenten frantsesean, bena bai euskaldün zonbaiten euskarän, gazteen eta euskalzaleenean bereziki. Berri txarra dea hori? Ene ustez, ez, frantsesak hartü züan leküa hartzen beitü apür edo hanitx, eta hari esker beste euskaldünekin euskaraz elesta gaiteke.

Azkenean laugerren aztaparlüze bat lizate joküan sartzen ari lizateana, Xiberoan mementoko lekü zinez ttipia düana, inglesa, komünikatzeko nazioarteko mintzajea. Xiberoan bizi direnen artean, enpresa elibatetan baizik edo bigarren mailako edo ünibertsitateko ikasle zonbaitentzat egitekorik baizik ez dü.

Hots, ororen bürüan, triglosia mota bat ginirio, xiberotarra Xiberoko mintzajea, ezagütü beharko dügün batua, entelegatü pürü, eta nahitaez indartsü den frantsesa.

5. ÜRRENTZEKO. ETA GERO?

Ene mintzaldia ürrentzen da. Parka ezadazüe, nitzaz sobera mintzatü niz, uste beinüan euskaldünen denen ebilbidea bezala, enea ere baliagarri zela aipatü nahi nütüan bi dikotomia horien amiñi bat argitzeko.

Hatsarrean Xiberoak eta xiberotarrak bat egiten züela erran düt. Bai hau da, bata bestea gabe deus ez da, lürraldea mintzajea gabe. Egia hori beste manerala eta nik beno hanitxez hobeki erran dü Jean-Louis Davantek. Aipatzen düt: « ...*Euskal Herria da hau, bere nortasun berezia daukana zalantza barik: euskara dugu hemen lehenbiziko hizkuntza, herriko tontor eta erreka guziek mintzo dutena toponomia guzian. Ez da zuzen ez egoki euskara bere kabiatic bota dezan bigarren hizkuntza dugun erdarak, kukuak egin ohi duen bezala* » (Euskera, 2002: 648. or.)

Behar ere, erran bezala, xiberotarraren itzaltzeari ihardokitzearen adelatzen eta azkartzen ari da euskalzaleer, euskal alkarteer, ikastoler, gaü eskolari, Xiberoko Botzari esker, bena ere häütetsier esker Herri elkargoak erakusten düan bezala. Düala güti Ziuertagiriaren elkarteak “Bai Euskarari” ziuertagarria eman deio Xiberoko Herri elkargoari “Bidean” labelareki. Ziuertagari hori esküratzen düan Iparraldeko lehen herri alkargoa da.

Euskaltzaindiak bere aldetik ere hortan partehartzen dü eta partehartü nahi dü, erran gabe doa bere jakitate alorretan. Aurten Jüje Etxebarnek Xiberoko Gaü Eskolarekin izkiribatü düan [Gramatika Emendakinak. Zuberoako euskaraz](#) libürüa argitaratü dü eta Txomin Peillenek adelatü düan *Egiategiren filosofo huskaldunaren ekheia* (bigarren liburukia), azken hau XVIII. mentekoa. Euskaltzaindia lehen xiberotarrezko argitaletxea dela erran dezakegü. Sü Azia alkarteak lagündüko dü haren toponimia biltze lanetan Euskaltzaindiak ; halaber Ikas pedagogia zerbitzuarekin lan egiten dü, dokümentüen xiberotarrezko bertsioen moldatzen.

Egün berean ere *Euskararen egüna* ospatzen da Maulen, eta hori lehen aldikotz. Zonbaitek erranen düe marka hona ez dela, norbait edo zerbait trenpü txarrean denean edo iraganeko ala hil denean ospatzen dügüla, lagüntzeko edo oritarazteko. Bena esperantxa keinü gisa ere ikus genezake. Eta hori dateke ene ikusmoldea.

Hots, xiberotarraren geroa gure esküetan eta, hobe, gure ahoetan da. Nik lüzez biziko dela sinesten düt, zinez. Nola, zer plantan? Beste galto bat da.

Eskerrik hanitx züen behatzeaz eta pazientziaz. Izan zitee ontsa.